

КОНОТОПЬКА БИТВА 1659 року.

Збірка наукових праць.

К., 1996. - 178с.

Книжка "Конотопська битва 1659 року", видана Центром східноєвропейських досліджень 1996 р. у Києві, заслуговує на особливу увагу. Цей збірник є першою в українській науці колективною працею, присвяченою Конотопській битві, цінним науковим внеском у розробку українсько-московських відносин. Видання присвячене світлій пам'яті патріарха київського і всієї Руси-України Володимира, котрий відправив панахиду й освятив місце під церкву на полі, де відбулася битва.

Збірник відкривається вступною статтею Я. Дашкевича, в якій наголошено на ролі історичної пам'яті нації у формуванні національних військових традицій. Автор накреслює програмні завдання щодо розвитку військової історії (від публікації матеріалів до створення науково-дослідного інституту військової історії України та відзначення свят зброї). У статті слушно підкреслено, що тільки нації з могутнім політичним, економічним і військовим потенціалом мають перспективи на майбутнє.

Видання складається з шести розділів. Перший з них присвячений військовому аспекту. У статті "Конотопська битва 1659 року" Ю. Мицик, стисло охарактеризувавши історичні умови, що призвели до московсько-української війни, подав досить детальний опис бойових дій під Конотопом. Дослідник правдиво з'ясував характер і зміст бою, способи його ведення Виговським та супротивною стороною.

О. Апанович свою статтю присвятила розкриттю тактичних принципів ведення бою. Чимало місць в ній відведено оцінці суспільно-політичній ситуації в Україні в 1657—1659 рр. та характеристиці гетьманства І. Виговського. Стисло охарактеризовано особливості практичного ведення бою козацько-татарськими військами. Ця ж тема висвітлюється також і в статті І. Бутича.

Р. Мотузко розглядає вторгнення московських військ на територію гетьманської держави, як один із засобів, що його вирішила застосувати Москва для ліквідації незалежності України. Зазнавши невдачі, царат не відмовився від своїх агресивних зазіхань, а лише змінив форми і методи імперсько-шовіністичного тиску.

В цілому ж питання військового аспекту Конотопської битви потребує подальшого вивчення як з точки зору військового мистецтва, так і з інформаційного боку, оскільки статті містять різну інформацію про чисельність військ, датування подій та ін., що вимагає уточнення.

У другому розділі збірника привертає увагу стаття Я. Дзири "Іван Виговський як реформатор українського правопису та основоположник національної діалектології". Написана вона на матеріалі всебічного аналізу імен і прізвищ козацьких реєстрів 1581 р. і 1649 р. Автор переконливо доводить твердження про те, що Виговський був свідомим реформатором українського правопису і за 200 років перед Кулішем зробив вдаль спробу пристосувати письмо для передачі особливостей живої народної мови, сприймаючи діалектні варіанти і синоніми як норму літературної мови. Н. Титов у своїй статті характеризує Юрія Немирича (український шляхтич, який походив з одного з найвпливовіших українських родів Волині) як однодумця Виговського і теоретика військового мистецтва та воєнного історика. Однак це питання потребує ґрунтовної аргументації.

Ю. Мицик знайомить читача з невідомим досі листом Виговського до коронного обозного Анджея Потоцького від 11 липня 1659 р. та анонімним повідомленням з Варшави про перемогу козаків під Конотопом, що поставало на основі цього листа. Видавцю слід було уточнити, що до неволі потрапив князь Львов, а не князь Лев Прокоф'євич Ляпунов, як написано в листі.

У третьому розділі вміщено статті, в яких у широкому східноєвропейському контексті розглядаються українсько-московські відносини. З цього погляду цікавою є розвідка Т. Чухліба, в якій автор розмірковує про причини, що призвели до війни з Московією та обумовили несприятливу для України розстановку зовнішніх сил. Дослідник робить слушний висновок, що крах сподівань на допомогу шведів, з одного боку, та посилення агресивності московської політики, з другого, змусили гетьмана шукати шляхів порозуміння з Польщею й укласти військовий союз з Кримом. Виговський робив за існуючої міжнародної ситуації все можливе, щоб організувати відсіч московським загарбникам і відстояти незалежність України.

Характеристиці польсько-українських взаємин у діахронічному аспекті присвячена стаття С. Леп'явка. За матеріалами зарубіжної історичної науки В. Цибульський розглянув політику Б. Хмельницького у 1654—1656 рр. Автор справедливо критикує проімперські концепції деяких західних науковців. О. Вергун, спираючись на висновки своїх попередників і розглядаючи проблему українсько-російських відносин, починаючи з 1654 р., визначає форму політико-правових відносин між Україною і Московією у 1654—1657 рр. як протекторат. Дослідниця показує, як Хмельницький, побачивши, що царизм почав поступово обмежувати права України, взяв курс на шведську орієнтацію і приєднався до антикатолицької коаліції. У статті йдеться і про те, чому виявився нежиттєздатним Гадяцький договір. Авторка наголошує на визначній ролі українських культурних впливів на Московське царство у XVII ст. У розвідці В. Горобця подано докладний огляд суспільно-політичних процесів, що відбувалися в Україні у 1650-х роках. Як слушно підкреслює дослідник, головні чинники, котрі звели нанівець блискучі військові здобутки Виговського і незабаром призвели до доби Руїни, лежали не стільки в особливостях міжнародної ситуації, скільки у сфері внутрішньополітичного життя.

Статті протоієрея Володимира Черпака "Політична орієнтація Івана Виговського та вірність благословенню Митрополита Київського і всієї Руси" та С. Здіорука "Спротив Української православної церкви поневоленню в часи визвольних змагань України у XVII ст.", які вміщені в четвертому розділі, присвячені національній церкві 1650-х років. Вони мають загалом описовий характер і вимагають ґрунтовного розширення джерельної бази, особливо стосовно інформації про церковне життя.

Чималий інтерес викликає вміщена у п'ятому розділі стаття В. Шевчука "Битва під Конотопом у російській пісні "Под городом под Конотопом". Розглянувши зміст пісні, автор слушно зауважує, що цей твір був складений для політичного камуфляжу, щоб змити ганьбу поразки. У пісні велику роль відіграють засоби гіперболізації, наявні елементи фантастики. Більшість історичних реалій зазнали свідомої фальсифікації. Така обробка історичних фактів була традиційною для імперської пропагандистської машини того часу. Коли твір і не був складений на замовлення, підсумовує дослідник, то й тоді він залишається цікавим свідченням московської ментальності. У статті Ю. Хорунжого "Хто винен: Виговський чи запорожці?" автор намагається довести, що деякі порушення демократичних традицій на Чигиринській раді 27 серпня 1657 р. призвели до внутрішньополітичного конфлікту, який мав трагічні наслідки для української державності.

Шостий розділ збірника присвячений проблемам військово-патріотичного виховання в сучасних Збройних Силах України. Характеристиці сучасного духовного стану українського суспільства та проблемам націотворення присвятив статтю С. Бондар. Автор наголошує на ролі релігії і церкви у процесах державотворення та вважає монархію найбільш підходящою для України формою правління. Утвердження національно-державницької ідеології розглядається як головний напрям виховної роботи у Збройних Силах України у публікації генерал-майора Г. Темка. Роль Днів Слави українського війська у патріотичному вихованні військово-службовців розкриває П. Костюк. Він висуває конкретні пропозиції щодо відзначення таких свят. У статті "Історична перемога Івана Виговського в контексті національних інтересів сучасної України" А. Гришук, спираючись на історичний досвід, накреслює ряд завдань, які стоять перед нашою державою у сфері внутрішніх та зовнішніх національних інтересів.

Збірник завершує "Післяслово" його упорядника О. Ткачука, в якому розповідається про відзначення річниці Конотопської битви, а також названо осіб, котрі брали активну участь у його підготовці, та спонсорів.

У цілому видання має різнобічний характер і є важливим надбанням української історичної науки. Шкода лише, що через невеликий тираж книжка не зможе потрапити до широких читацьких кіл нашої молоді, для яких вона призначена.

/ . Я. ДЗИРА (Київ)